

VI. ПІДЛЯСЬКІ ГОВІРКИ

1. Назви й територія поширення підляських говірок

У працях з діалектології вживається віддавна назва *підляські говірки* на означення найбільш західної частини північно-українського діалекту, що знаходиться сьогодні в границях Речіпосполитої Польщі від ріки Нарви на півночі (Білостоцьке воєвідство) через Білопідляське воєвідство аж до північних окраїн нинішнього Холмського воєвідства до лінії дещо на південь від Володави та Парчева, де підляські говірки переходять у *холмські*, себто перехідні до південно-західних та волинські.

Назва *підляські* основана на історичному означенні території **Підляшшя** (старопольське **Podlasze**, сучасне поль. **Podlasie**, що асоціювалося зі словосполученням **pod lasem**, у зв'язку з чим появився був також латинський субститут **Subsilvania**). У 1845 році польські історики М. Балінський та Ю. Ліпінський так писали: *Z aktów wspomnianych i niżej przytoczyć się mających wyświeca się dowodnie, że również kraj **Polesiem, Pollexia**, jako właściwie **Podlasie, Subsilvania** stanowiący, naszli niezaproszeni Jadźwingowie, ujarzmili **pierwiastkowych jego mieszkańców Rusinów** i ze swych rozsypanych po lasach siedlisk strasznyimi się stali okolicznym sąsiadom Polakom i Rusinom¹.*

Оця назва **Podlasie**, пов'язувана неслухно з окресленням **pod lasem**, бо в такому випадку було би поль. **Podlesie** (як **Zalesie**, а не: **Zalasia**), прийнялася у сучасній польській номенклатурі, а також вплинула на його російську форму **Подлясьє**, часто вживану в давніших російських працях, напр., из *Подлясья Седлецкой и Грод-*

¹ M. Baliński i J. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. II, Warszawa 1845, s. 1260.

ненской губерний², **Подлясье**, т.е. часть Седлецкой и Гродненской губерний³. Назву **Подлясье** вживав також П. Житецький, напр.: Древнейшая история **Подлясья** связана с именем загадочного народа ятвягов та ін.⁴

Натомість К. Михальчук у своєму загальному описі українських говірок з 1877 р. вживає на перемену назви **Подлясье** і **Подляхия**, що було якби запозичене з його старопольсько-латинської форми **Podlachia**⁵. Він уже встановлює якби окреслення цієї групи українських говірок у його російській формі (висліди досліджень українських говірок у час царської влади формулювалися, як правило, по-російськи): *подляшское подна-речіе*⁶, а мешканців Підляшшя називає *Подляшане*⁷. Встановлюється, отже, основна російська форма назви **Подлясье** та його український відповідник **Підляшшя**, **підляшани**⁸.

Цю історично правильну форму назви пояснюють етимологічні словники, як похідну від давнього *подь Ляхы*, що значило

² Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край. Юго-Западный отдел: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским, т. II, Санкт-Петербург, 1872. Общее предисловие к материалам и исследованиям, с. XII.

³ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским, т. 7, вып. 2. Малоруссы Юго-Западного Края, Петербург, 1877, с. 357.

⁴ П. Житецкий, Очерк звуковой истории малорусского наречия, Київ, 1876, с. 273.

⁵ Таку історичну назву Podlachia знаходимо, між іншим, на історичній карті з-перед розподілу Речі Посполитої у XVIII ст., поміщеній в *Encyclopaedia Britannica. A New Survey of Universal Knowledge*, vol. 18, London 1959, s. 141.

⁶ К. Михальчук, Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины, «Труды этнографическо-статистической экспедиции...», т. VII, вып. 2, ч. 3, Петербург, 1877, с. 487, 490, 493 та ін.

⁷ Напр., «Из той путаницы явствует только одно, что чем южнее, тем в говоре **Подляшан** чаще встречаются оттенки украинского наречия (...) Там же, с. 463.

⁸ Див.: *Энциклопедический Словарь Русского Библиографического Института Гранат*, 11-ое стереотипное издание, т. 32, Москва, 1914, с. 420: «**Подляхия** или **Подляшье**», але в *Большой советской энциклопедии*, т. 33, Москва, 1955, с. 416: «**Подлясье (Подляшье)**», у новому ж виданні цієї енциклопедії з 1975 р. стаття про Підляшшя випала зовсім. Є стаття про Підляшшя в *Українській Радянській Енциклопедії* та в *Енциклопедії Українознавства*, т. II 6, Paris 1970: «**Підляшшя**» та «**Підляшани**».

‘близько поляків’, дослівно *під ляхами*⁹. Така етимологія назви **Підляшшя** не заперечується вже нині філологами чи істориками.

Треба відразу сказати, що назви **Підляшшя** місцеві підляшани (підляшуки) у XIX ст. ще не вживали, бо це географічна назва книжного походження, як інформував дослідник цих говірок, народжений на Підляшші, І. Бесараба¹⁰.

Ці говірки, крім встановленого вже в XIX ст. терміну **підляські** (рос. *подляшские*, поль. *podlaskie*, англ. *Podlachian*) і вживаного донині як загальнозрозумілого і прийнятого в науковій діалектологічній термінології, окреслювалися також іншими назвами, стосованими для цілої групи цих говірок або для їх частин.

Уживалася назва *сідлецькі говірки*. П. Житецький, напр., писав: *Седлецкие разноречия однородны с подляскими (...) Седлецкая Русь, без сомнения, есть остаток надвислянской Руси, которая путем колонизации распространилась в тех краях еще при киевских и затем галицко-волинских князьях*¹¹.

В. Шимановський протиставляв *сідлецькі* говірки люблінським, себто **підляські** – холмсько-волинським¹².

Це назва адміністративного характеру. Йдеться про те, що у XIX ст. більшість території поширення підляських говірок, належала до Сідлецької губернії аж до часу, коли перед самою І-ою світовою війною включено було більшість цієї території до новоствореної Холмської губернії.

К. Михальчук у своїй монографії, яка вперше класифікувала українську мовну територію, виділяючи наріччя, піднаріччя та різноріччя, називає **підляське піднаріччя** (подляшское поднаречье) в складі поліського наріччя (полешское наречие)¹³. Оце ж *підляське піднаріччя*, яке займало у нього дещо ширшу те-

⁹ М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, изд. II, Москва, 1987, т. III, він покликається, між іншим, на: А. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.

¹⁰ І. Бесараба, *Материалы для этнографии Седлецкой Губернии*, Санкт-Петербург, 1903, с. 147-148.

¹¹ П. Житецкий, цит. праця, с. 297.

¹² М. Лесів, *Українські говірки в ПНР, V. Холмсько-волинські говірки*, «Наше слово», Варшава, 1988.

¹³ К. Михальчук, цит. праця, с. 490.

риторію, ніж ми це нині приймаємо¹⁴ на два різnorіччя (разно-речия):

1. *Собственно-Подляшское*, до якого включає усю окреслену ним територію підляського піднаріччя, крім часті Дрогичинського и Бельского уездов, образующую полосу, ограниченную с юга рекою Бугом, а с севера – Наревом, яку він називає:

2. *Королёвское разноречие*. Воно покривається з цією частиною українських підляських говірок, яка знаходиться на території південно-східної частини нинішнього Білостоцького воєводства між Бугом і Нарвою¹⁵: *На северо-западе эта смесь сконцентрировалась уже в особый своеобразный говор, так называемый Королёвский*¹⁶.

Про частину підляських говірок ще у 1858 році писали у розвідці про західну частину б. Гродненської губернії:

На юге рассматриваемый язык примыкает к особенному оттенку русского языка, который у здешних жителей называется «королёвским». Он употребляется в окрестностях мест. Нарева, простирается под Бельск и между прочими особенностями отличается от рассматриваемого языка тем, что в нем нет вставочной з после д. Таким образом не говорят «пуойдзѣ, поѣдзѣ, будзѣ», но «пуойдэ, поѣдэ, будэ» и проч. Оттого соседи и прозывают одни других в насмешку «дэкалами», и «дзекалами»¹⁶.

Назва така, як здається, походить від того, що ця частина землі належала у давніші часи до **королівських** маєтків, а може від **Королівства Польського**?

У давніших розвідках та монографіях зустріти можна ще деякі інші детальніші окреслення частин підляської мовної території та тих, які цими говірками говорять.

¹⁴ «Подляшское поднаречие занимает почти всю Седлецкую губернию и в Гродненской губернии почти 2/3 восточной части Бельского уезда без северной его полосы, более 2/3 восточной части Дрогичинского уезда, почти весь Брест-Литовский и Кобринский уезды, за исключением восточной полосы последнего, а также южную полосу Слонимского и Волковыйского уездов, и Пружанский за исключением северо-западного угла» (Там же, с. 493).

¹⁵ Там же, с. 463, 496.

¹⁶ *Заметки о западной части Гродненской губернии*, «Этнографический сборник», издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом, вып. III, Санктпетербург, 1858, с. 104-105.

Це, в першу чергу, назви говірок від найменувань поодиноких місцевостей, напр., **Корницький говір** (від села та парафії Корниця б. Константинівського повіту)¹⁷, **Кошольське** (від села Кошоли), **Хотицьке** (від села Хотичі), **Кленовицьке різноріччя** (від с. Кленовиця)¹⁸, **Радинський говір** (від назви повітового міста Радзінь; його рос. форма була тоді Радин)¹⁹ тощо.

Крім цього, у дослідженнях наводяться різні інші назви поодиноких груп мешканців Підляшшя та їх говірок. Дослідник говірок околиць с. Рудно б. Радзинського повіту С. Желеховський писав у 1884 р., що народ називає свою мову **поліщущою**, а ті, що були в армії (в солдатах) називають її **хохлацькою**²⁰. Цю останню назву, яка на Підляшші покутує донині – *mówią po chachłacku* – як з цього видно, принесли з царської армії додому місцеві хлопці, бо там саме їх, мабуть, за мовою визначили, як українців, **малорусів**, себто **хахлів**. Це, можливо, було перше усвідомлення національної приналежності через мову, яка могла бути осмішувана тими, що в армії неприхильно ставилися до всього, що неросійське, або трохи неподібне до російського.

Микола Янчук, автор опису говірки та народних звичаїв у Корницькій парафії б. Константинівського повіту, свідчив у 1885 р., що *одни в отличие от поляков называют себя просто «русьинами», а других своих соседей прозывают почему то «мужиками», хотя в то же время сами не считают себя ни шляхтой, ни мещанами; третьи известны под именем «поселюхов», четвертые носят название «штокалов»*²¹, *пятые «смычков» и т.д.*²² Можливо, що назва **смички** походить від закінчення форми І-ої особи множини минулого часу дієслів типу **ходилисмо, ходилісмо**, так

¹⁷ Н. Янчук, *Малорусская свадьба в Корницком приходе Константиновского уезда Седлецкой губернии*, Москва, 1885, с. 4.

¹⁸ Цих назв уживає П. Житецький у своєму *Очерк-ові звуковой истории малорусского наречия* (див. вище!) за свідченням Н. Янчука, цит. праця, с. 4.

¹⁹ В. Шимановский, *Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси*, Варшава, 1897, с. 32.

²⁰ С. Желеховский, *Заметки о русских говорах Седлецкой губернии*, «Русский Филологический Вестник», т. XI, Варшава, 1884, с. 258.

²¹ Від форми **што** замість **що**.

²² Н. Янчук, цит. праця, с. 3.

як **хмаки** називаються від закінчення цієї ж форми **-хмо** (ходилі**х-мо**), звідси й **хмацька мова**, говорити **по-хмацьки**²³.

Коли вже говоримо про народні назви поодиноких груп населення, що основані на якійсь мовній рисі, то можна було б згадати ще назву **микуни** на окреслення тих, що вживають форму майбутнього часу зі складовою частиною **му**, **меш**, **ме**, напр., **му робити** чи **робитиму**, як про це писав наприкінці XIX ст. В. Шимановський: *форми будущего времени на му, меш и т.д. настолько редки, что Любенских сельчан (из с. Любень) соседи называют мыкунами*²⁴.

У зв'язку з переходом частини уніятів на римо-католицьке віросповідання у 2-й половині XIX ст., їх почали називати **калакутами**²⁵, а ці ж самі калакути уніятів, що мусили перейти на православ'є, прозивають **сусматиками**, які не гнівалися за таке прізвисько, тільки відповідали: *Ми сусматики, бо в Суса віруємо, а вієте калакути – ні православнії ні правдивії католікі*²⁶.

Місцеві люди називали себе у XIX ст., як свідчить І. Бесараба, **руські** і **руська**. Натомість словом **русини** називали поляки місцевих уніятів і воно, як ствердив І. Бесараба, *звучит в местных говорах уничижительно, как лях, жид, кацап, и редко и неохотно употребляется оно в разговоре*²⁷.

У XIX ст. найважливішим елементом для самоокреслення була релігія та її зовнішня форма, себто спосіб віросповідання, і тому, як засвідчує цей же дослідник, уродженець Підляшшя, *уният или православный, перешедший в католичество, считается уже поляком, хотя бы и сохранил он язык и обычай своих отцов и дедов и наоборот: уният или православный, забывший русскую речь и говорящий исключительно по польски, называет*

²³ М. Лесів, *Про одну дієслівну форму в українських підляських говірках*, зб. «Українська лінгвістична географія», Київ, 1966, с. 140-142.

²⁴ В. Шимановський, *Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси*, Варшава, 1897, с. 101.

²⁵ И. Бессараба, *Материалы для этнографии Седлецкой Губернии*, Санкт-Петербург, 1903, с. 124, подає значення слова **калакути** – «упорствующие униаты не посещающие православных церквей».

²⁶ И. Бессараба, цит. праця, с. 125.

²⁷ Там же, с. 126.

себя русским. Так например упорствующие униаты считают себя уже поляками, а присоединившиеся к православию – русскими²⁸.

І. Бесараба писав, що місцевий народ на Підляшші білорусів називає **литвинами**; українців, що вимовляють твердо приголосні – **поліхами**²⁹, російських селян – **кацапами**, дворян – **руськими панамі**, а російських солдатів – **москалями**: *Москалём называют всякого солдата какого бы он не был вероисповедания и народности а то название в народной речи не имеет презрительного характера*³⁰.

Люди дуже чутливі на мовні явища помічають часто найменші звукові, граматичні чи лексичні різниці. Я вже звертав увагу на поодинокі назви груп людей, оснований на якійсь граматичній прикметі: **хмаки** (закінчення -хмо), **смички** (хіба від закінчення -смо), **микуни** (від частки му, меш у формах майбутнього часу), **штокали** (від што замість що), **декали** (ті, що говорять де), **дзскали** (ті, що говорять дзе).

І. Бесараба описує таку ситуацію, коли мешканці Ломаз мову сусідніх мешканців с. Кошоли оцінюють так:

*Кóшулувці говор́ят так, як з колодезя воду тя́гнут (йде́ться тут про вимову дифтонга ie на місці а після м'якого приголосного під наголосом, напр., шіе́нка, шіе́сте, пріе́зник тощо)*³¹.

На основі мовних різниць появляються деколи анекдоти, як, напр., цей про **поліха** (підляшука з-під Володави), що не міг порозумітися з мазуром:

Одного разу мазур зустрічається з русином і питає його:

Ślowiece, ślowiece! Cy nie znalazłeś worka, a w worku trzy tatarcaka, trzy wytrzyścaka, poświstunem zawiązany?

– Ние, я того не нашов, а нашов мишок, а в мишкові три гречаники, три селедці, пугавицею завізани.

*– Bądź zdrów, bracie! To nie moje*³².

²⁸ Там же, с. 126.

²⁹ І. Бесараба пише: «Поліхи по языку принадлежат иному племени, чем других меньшостей Седлецкой губернии и находятся в племенном родстве с русским (читай: українським) населением Люблинской губернии» (там же, с. 208).

³⁰ Там же, с. 126-127.

³¹ Там же, с. 201.

³² Там же, с. 209.

Т. Олесіюк ділить підляшан на **бужан, хмаків** та власне **підляшан**.

Бужан, за його свідченням, називали ще **луговниками, гимелями, поліхами**; це ця частина підляшан, що заселявали **широку смугу по лівому березі р. Бугу** – з півдня на північ більш-менш від половини дороги з Холма до Володави в околицях таких більших місцевостей, як Собібор, Володава, Славатичі, Кодень, Тереспіль, Янів, Константинів, Мельник. Про них пише цей же автор, що вони **високі на зріст, довгоголові, світловолосі, блакитноокі, з привітним характером. Вони люблять гарний одяг, музику, співи, танки**³³.

Згадувані вже **хмаки** називали себе іноді **поляками**, бо жили вони на **відкритих полях**, а не в лісах, чи болотах. Цитований вже автор характеризує їх так: *Це також здорове, гарне, темноруське, ініціативне й життєрадісне плем'я. Українська національна свідомість хмаків, пробуджена перед першою світовою війною і закріплена евакуацією до Росії, повністю виявилася під Польщею («Рідні хати», нелегальний сільроб та КПЗУ) і під час другої світової війни*³⁴.

Властиві підляшани, що себе називали також **підлясяками** або **унітами** займають за визначенням цього ж автора околиці таких місцевостей, як Вишничі, Ломази, Піщаць, Межиріччя, Біла, Дорогичин, відрізняються вони значно від бужан і хмаків зовнішнім виглядом та прикметами свого характеру. Думаю, що цікаво буде навести коротку характеристику власне підляшан, хоч не з усіма узагальненими думками можна тут погоджуватися:

Духовний образ властивих підляшан характеризується, назагал, внутрішньою замкненістю; вони переважно непривітні, стримані. Рідко можна почути веселий сміх чи жарти. Однак, народна словесність, особливо жіночі пісні до 1905 р. були дуже численні й гарні. Факт цей пояснюється, між іншим, насильним введенням російським урядом московського православ'я замість унії, якого властиві підляшани назагал не прийняли і в більшості стали «упорствуючими», а після переходу з 1905 року на римо-като-

³³ Т. Олесіюк, *Підляшани*, «Енциклопедія українознавства. Словникова частина». II, 6, Paris 1970, с. 2084.

³⁴ Там же, с. 2084.

ликів під тиском польського кліру, що заборонив усі вияви «руського духу», на властивому Підляшші замовкла українська пісня, а частково й українська мова³⁵.

Ще можна було б згадати інші назви поодиноких частин підляських говірок, що їх представляє у своїх працях І. Ігнатюк, народжений на Підляшші. Він у 1959 році так загально охарактеризував підляські говірки:

Я Підляшші об'їздив вздовж і впоперек. Побував я не в одному селі і говорив з людьми їх місцевою говіркою. Ствердив я, що на Підляшші майже в що другому селі інакше говорять. Люди свою рідну мову називають «нашою», «простою», «хахляцькою», рідко – українською. Однак ці різні говірки належать до української мови. Впливи української мови сягають на Підляшші на заході по Людвин, Острів-Люблінський, Парчів, околиці Межиріччя Радзинського повіту (...), а на півночі за Більськ-Підляський та Гайнівку³⁶.

Далі він зі своєї точки зору ділить говірки Підляшші на кілька груп, а саме:

а) **Луговицька** говірка, якою говорять у селах на Прибужжі від Тереспоя до Володави, а її ще можна поділити на **більську** та **володавську** (від назв б. повітів). В основі назви **луговицької** говірки слово луги, що простягаються вздовж Бугу.

б) **Полівицька** говірка, якою говориться у смузі сіл від с. Вирики і гміни Кривоверба аж по Константинів за Білу Підляську. В основі цієї назви характерна прикмета території – **поля**.

в) **Хмацька** говірка, про яку я вже говорив вище, *на південь від полівичан, як кол. гміна Кривоверба, Сосновиця³⁷.*

Ці назви наведені І. Ігнатюком особливо важливі й цінні, бо вводить їх сучасний любитель і знавець практичного вживання цих говірок досі, підляшук, який збирає (записує) підляський фольклор, мовні матеріали, а навіть пробує писати вірші, застосовуючи елементи цього діалекту³⁸.

³⁵ Там же, с. 2068.

³⁶ І. Ігнатюк, *Замітки про українські говірки на Підляшші*, «Наша культура», ч. 6, Варшава, 1959, с. 13.

³⁷ Там же, с. 13.

³⁸ М. Лесів, *Народні говірки Підляшші та Холмищини*, зб. «Надбужанщина, Історично-мемуарний збірник», т. I, Нью-Йорк, 1986, с. 662-663.

Так, назагал, мається справа з назвами, що відносяться до підляських говірок, території та мешканців Підляшшя.

Про територію поширення цих говірок я вже трохи на початку сказав, але це вимагає деяких уточнень в історичному розвитку самого поняття та поширення цих говірок і їх класифікацій у поодиноких дослідників. Сьогодні Підляшшям називаємо територію, що охоплює значну частину теперішнього Білостоцького воєвідства та майже ціле Білопідляське воєвідство аж до північних окраїн Холмського від р. Нарев на півночі аж до лінії, що на південь від м. Володави та Парчева. Корінне населення цієї території від р. Нарев на півдні аж до околиць Володави та Парчева на півночі широкою смугою на захід від державного польсько-українського кордону розмовляє або розмовляло говірками, що належать до північноукраїнського діалекту і які ми називаємо **підляськими**.

Незалежно від того, що ця територія десь від XIV ст. стала частиною Великого Литовського Князівства, а згодом від Люблінської унії 1569 р. увійшла в склад Польщі, українські підляські говірки зберегли свій суто український характер і в своїй архаїчній формі виступають донині у людей, які після другої світової війни не виїхали до Української РСР або не були виселені 1947 р. на північні чи західні землі сучасної Польщі. Виселення носіїв українських говірок відносилось лише до тієї частини Підляшшя, що належала до б. Люблінського воєвідства. Ті підляшани, що були на території Білостоцького воєвідства, залишилися жити компактно на місцях, головним чином і передусім, тому, що офіційні чинники зарахували їх до білоруської національності.

Переселенці з Підляшшя, що живуть на сході, заході і півночі, також стараються зберегти свої говірки та здебільшого вчать своїх дітей, внуків української мови, як правило у її підляському варіанті. Підляські говірки, отже, можемо зустріти в Ольштинському, Сувальському, Ельблонзькому, Гданському, Слупському та інших північних чи західних воєвідствах Польщі. Вийшли вони з території, що окреслюється такими більшими місцевостями, як Володава, Парчів, Біла Підл., Янів Підл., Константинів, Лосичі (Łosice), Соколово (Sokolów Podl.), Сім'ятичі, Кліщелі,

Більськ – з давнього-давня центр Північного Підляшшя. Заснований ще за княжої доби зберіг у поколіннях і пам'ять роду, і прадідівську мову, і віру. На зламі 1970-80 років Більськ став осередком чергового на Підляшші українського перевідродження. Союз українців Підляшшя найдовше примірявся до найважливішої для міцніння українців цієї території справи: до відкриття в самому Більську хоча б пункту навчання української мови. У вересні 1994-го року задум втілюється у факт: у початковій школі № 4 близько сто українських дітей з Більська й околиць почали вивчати рідну мову.

Черемха, Гайнівка, Більськ Підляський. На цих корінних підляських землях українські говірки ще живуть і розвиваються, а українське культурне життя ще не завмерло.

Прослідимо тепер, як окреслювалася територія підляських говірок у поодиноких монографіях, що відносилися до української діалектології взагалі або які описували територію Підляшшя з мовної чи етнографічно-фольклорної точки зору та наводили зразки народної творчості чи діалектного мовлення.

На території нинішнього Підляшшя жило східнослов'янське плем'я, яке важко було б однозначно окреслити. П. Житецький допускає, що це були т.зв. **нерви** (від р. Нарва), отже 'нарев'яни', які на сході межували з літописними дреговичами, а на півдні

з волинянами і бужанами. Зацитуймо думку цього історика української мови в її оригінальному вислові:

*Не подлежит сомнению, что не все Подлясье занято было ятвягами, что рядом с ними с незапамятных времен, по рекам Бугу, Нурцу и Нареву, жило славянское племя **Нервы**, которое по всей вероятности, получило свое имя от реки Нарева и граничило на востоке, у верховьев Припети, с летописными дреговичами, а на юге с бужанами и волинянами*³⁹.

До слов'янських аборигенів на Підляшші почали прибувати з півдня і південного-сходу бужани і волиняни, як про це писав П. Житецький, под заштитой вооруженных дружин, предводительствуемых Киевскими князьями⁴⁰. Саме київські князі воювали на цій території з ятвягами, про що виразно писалося у літописі Нестора під роком 983: *іде Володимиръ на ятвяги і побіди ятвяги і взя землю їх*, під роком 1038: *Ярослав іде на ятвяги*.

У XIII ст. ятвягів на Підляшші було вже дуже мало, вони уступили під тиском князів та їх дружин у пущі й дебри, останнім походом на ятвягів був похід Данила Галицького у 1254 році.

У першій половині XIV ст. ця земля була включена до Великого Князівства Литовського⁴¹, у 1520 році постало **Підляське воєвідство**, яке доходило далеко на північ аж до р. Бобра, від того часу сама назва **Підляшшя** стала ширше відома в історії. Після Люблінської унії 1569 р. частина Підляшшя увійшла в склад новоствореного Берестейського воєвідства, а друга частина була включена до Польської Корони, де залишалася до кінця існування Речі Посполитої до розподілу держави трьох народів.

У результаті третього розподілу Речі Посполитої в 1795 р. ціле тогочасне Північне Підляшшя аж до Бугу на півдні увійшло в склад Пруссії, натомість Південне Підляшшя – в склад Австрійської Монархії.

³⁹ П. Житецький, *Очерк звуковой истории малорусского наречия*, Київ, 1876, с. 273. Про **Неврів-Нервів** писав Шафарик, основуючи свій погляд на писаннях Геродота, Тацита, Географа Баварського, і це серйозно наводить автор «Заметок о западной части Гродненской губернии», як свідчення існування **Нарев'ян** у найдавніші часи до ятвягів («Этнографический Сборник», вып. III, Санкт-Петербург, 1858, с. 51-52).

⁴⁰ П. Житецький, цит. праця, с. 273.

⁴¹ Найстаршу історію Підляшшя популярно виловив підляським говором Ю. Гаврилюк у брошурі *Історія Пудляшя до 1321 року*, Бієльск, 1987.

У 1807 році Північне Підляшшя дісталось під панування Росії (Тильжицька угода), Південне Підляшшя включене було у 1809 році до Варшавського Князівства, створеного Наполеоном, а згодом після Віденського конгресу в 1815 р. увійшло воно в склад новопокликаного Королівства Польського. Власті Королівства з бувших воєвідств – Берестейського, Мазовецького та Люблінського – утворили нове Підляське воєвідство зі столицею у Сідльцях (Siedlce). У 1867 р. царський уряд скасував Підляське воєвідство і на його місце покликав Сідлецьку губернію⁴².

Коли почалися серйозні дослідження українських говірок у границях Російської Імперії, в тому числі й **підляських**, офіційно уже говоритиметься про територію Сідлецької губернії, що в якійсь мірі означало основну частину Підляшшя, а навіть дехто говорив про **сідлецькі говірки** (див. вище).

П. Житецький історично пояснює чому підляський діалект *на сравнительно небольшом пространстве гродненской и седлецкой губерний* має в собі *все оттенки малорусских говоров*, а також дуже архаїчні риси, в яких, за його ж оригінальним висловом, *не затерялись в подляских разноречиях следы глубокой древности*⁴³.

Від середини ХІХ ст. донині українські говірки Підляшшя привертали увагу багатьох дослідників етнографії, фольклору та діалектологів; записувалися тексти пісень, оповідань, казок, приповідок та інших жанрів народної творчості на місцях. Роби́ли це більш освічені вихідці з Підляшшя, інколи дослідники, що займалися ширшим обговоренням українських діалектів. Тексти поміщалися у збірниках, матеріал, що ілюстрував народну мову наводився у монографіях загального типу. Описувалися поодинокі підляські села, парафії, більші чи менші групи території з мовної точки зору. Історію цього зацікавлення та результати конкретних досліджень хочемо представити в наступному розділі цієї розповіді про підляські говірки.

⁴² Коротко й популярно викладає історію Підляшшя І. Ігнатюк у статті *Підляшшя і підляшукі*, «Основи» № 1, 1987, с. 12-14.

⁴³ П. Житецький, *цит. праця*, с. 276.